

ROMANE CHAVE AND-I EVROPA - DATURA

Edukacija

E romane chaven si len maj baro risiko te aven thovde and-jekh edukacija kaj si segregacija vaj si lan jekh chororo kvaliteto and-e maj but phuvja (thema) andar i Evropa. But Romane chave saven naj len ni jekh dizabiliteto si thovdine and-e shkole thaj klase vash e chave saven si len mentalno dizabilitetura. Sar ekzemplo:

- E Roma chave si pashe 30% andar e chave and-i specialno shkola and-i Serbia, vi kana e Roma si numaj 6% andar i sasti populacija.¹
- And-i Chehia, 26.7% mashkar sa e Romane chave sikloven and-e specialno shkole thaj klase vash e chave saven si len mentalno dizabilitetura and-i komparacija e gadzenca save numaj 2.17% sikloven and-e kodola shkole.²
- And-i Bulgaria, pashe 30% andar e Romane chave dzan ke shkole kaj si kompletno segregacija.³
- And-e Rumunia, numaj 31.7% mashkar e Romane chave agorisaren i angluni shkola thaj numaj 9.6% agorisaren dujto nivelu shkole.⁴
- Vi kana i segregacija si ilegano, and-e 900 shkole andar i Ungaria si segregacija, nesaven shkolen si len numaj Romenge klase thaj averen si len ulavde klase vash Romane studentura.⁵

Elementarno datura pala e Roma

- E Roma, save si 12 million manusha, si o maj baro etnikano minoriteto and-o EU.
- E Roma si kotor andar i Evropaqi civilizacija de shela bershenge sosqe von avile katar jekh kotor andar e Indiaqi kontinento.
- Phenel pes so e Roma ingeren jekh phirutnengo trajo, numaj so 95% andar e Roma beshen pe jekh than.
- E Romen si len sa kodola chachimata sar si svako Evropaqi manushes, numaj so o chororipen thaj i socialo ekskluzia arakhen pen so maj but mashkar e Roma andar i EU, thaj e Roma si diskriminirime and-i edukacija, buki, beshipen thaj sastipen.
- E Romen naj len lengo independento nacionalno phuv (them) savi te del len autoriteto vash jekh regiono. Kodolesqe so e Romen n-aj len jekh khetani politikani struktura savi te dikhel pala lende thaj te kerel lobby vash lenge interesura.

Chororipen

But Romane chave train and-o chororipen and-e sa e Evropaqe puvija (thema). E chororimasqe nivelura mashkar e Roma si shtar droma maj bare de sar e gadzenge and-e sajekh (regiono) komuniteto. E efektura e chororimasqe andral o Romano komuniteto keren maj baro o impakto pe chave. Dzi ke 40% katar e Roma train (dziven) and-e khera kaj jekh manush geljas te sovel bokalo maj but jekhe dromestar and-o palutno chon sosqe n-as les love te kinen hamos.⁶ Palal sar hramol o raporto katar o UNDP, mashkar 70 thaj 90% katar e Roma kaj dine intervio, train and-e zurale chororimasqe kondicije. I proporcija e gadzenge ande sajekh kondicije si but maj harni (tikni).

Romane chave and-e chavenge institucije

Vi kana phende so e Roma "chordine rakloren", o chachimos si so e Romane chave si and-o maj baro riziko te aven line katar lenge dada (familija) de sar e gadzenge chave. And-e Rumunia, sar ekzemplo, 28% andar e chave and-i chavenqi institucija si Roma, vi kana e Roma si numaj 9%

¹ Open Society Institute, *Roma Children in 'Special Education in Serbia'* (Budapest 2010), 12.

² European Roma Rights Centre, *Life Sentence: Romani Children in Institutional Care* (Budapest 2011), 19.

³ Roma Rights Centre, *Life Sentence: Romani Children in Institutional Care* (Budapest 2011), 19.

⁴ Roma Rights Centre, *Life Sentence: Romani Children in Institutional Care* (Budapest 2011).

⁵ Roma Rights Centre, *Life Sentence: Romani Children in Institutional Care* (Budapest 2011).

⁶ United Nations Children Fund, *Romani Children in South East Europe* (Geneva 2007), 11.

andar sasti populacija. And-i Slovakia, 82.5% andar e chave and-e chavenge institucije si Roma, kana e Roma si 9% andar sasti populacija.⁷

E Romane chave si butivar line katar lenge familije sosqe si chorore, na-j len buti, na-j len lacho kher, ni dzan ki shkola, si ulavde vaj dzan and-e aver thema (phuvja), vi kana but thema sar i Chehia, Ungaria, Italia aj Slovakia, na den voja te len pen e chaven katar lenge familja palal kadala kriterije.

O sistemo palal i protekcija e chavengi:

- E Romane familije andar i Ungaria thaj Rumunija traisarde diksriminacija thaj stereotipura katar e manusha kaj keren buki palal e chavengi protekcija thaj katar e socialno bukjarne.
- And-e but thema, a autoriteturen palal e chavengi protekcija n-aj len dosta preventivno instrumentura palal so trebul e Romane familien save si and-o risiko te hasaren penge chaven.
- But themen n-aj len buhle deskripcije (informacije) palal e riskura so e chave shaj aresen and-e institucije. Kodo shaj te kerel so a regulamentura palal e chavengi protekcija n-aj thovdine laches and-i praktika thaj kodo si les jekh negativno impakto vas e Romane chave thaj familije.
- N-aj dosta socialno bukjarne save te keren buki pe maj but cazura thaj n-aj len dosta ekspertiza

Shaj te integrisares tut pala so sanas and-e jekh chavengi institucija?

- O nivelo palal e familiaqi integracija vas e chave save sas and-e institucije si but tikno.
- I adopcija si butivar o korkoro mashkar te inkles andar o chavengo kher. Sosqe si but diskriminacija andral thaj avrjal o sistemo palal e chavengi protekcija, e shanse vash e Roma te aven line and-i adopcija si tiknjarde. But Romane chave si and-o risiko te train sasto lengo trajo sar chave and-e jekh institucija. Jekh drom inkliste katar i institucija kana si len 18 bersha, den muj e ekskluziasa thaj e chororimasa. Kodo shaj te ingerel karing jekh ciklo vash bute-generaciaqe institucionalizacija e chavenge andar sajekh familije.

Sar e Roma si diskriminirime and-o beshipen, edukacija, buki thaj sastipen, lenge kerel pes diskriminacija vi kana thon pen and-i praktika e procedure save den voja te len pestar e chaven thaj vi kana e chave si thovdine and-e themesqe institucije.

So si palal o manushengo trafiko?

E romane chave si vi and-o risiko vash o trafiko e manushengo. N-aj ni jekh indikacija so o trafiko si jekh "kulturalo Romani praktika". Jekh raporto andar 2010 and-i Bulgaria, Chehia, Ungaria, Rumunia thaj Slovakia sikavel so o trafiko e manushengo si les impakto pe Roma, specialno pe Romnia thaj chave. E Roma si viktime katar o trafiko vas maj but objektivura, sar si seksualno eksploatacija, bukjaki eksploatacija, sklavismo, trafiko palal organura manushesqe, ilegalno adopcija thaj mangimos. E Romane dzuvlja thaj chave sas e maj but viktime and-e saste kadale situacije.

- E Roma si 50-80% katar e viktime katar o trafiko e manushengo and-i Bulgaria, dzi ke 70% and-e regionura andar i Chehia, maj but sar 40% and-i Ungaria, pashe 50% and-i Rumunia thaj maj but sar 60% and-i Slovakia.⁸
- 20% katar e viktime katar o trafiko kaj dine intervio vash amaro palutno raporto sas minorura atunch kana sas viktime katar o trafiko.⁹
- E Roma si but vulnerabilo palal o trafiko sosqe si but etnikani and dzuvljangi diskriminacija mamuj lende, sosqe train and-o chororimos thaj socialno ekskluzia save ingeren ke bilache edukaciaqe resultatura thaj ke uche nivelura katar i bi-buki.

⁷ European Roma Rights Centre, *Life Sentence: Romani Children in Institutional Care* (Budapest 2011), 7.

⁸ European Roma Rights Centre, *Breaking the Silence: Trafficking in Romani Communities* (Budapest 2011), 15.

⁹ European Roma Rights Centre, *Life Sentence: Romani Children in Institutional Care* (Budapest 2011), 7.